

מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

דיני התפילה בציבור (יחידה 4 בסדרה)

קדושה וקדיש

יחידה מספר 13

ביחידות הקודמות למדנו על תפילת הציבור וחזרת השי"ץ. למדנו שעיקר התפילה במניין היא תפילת העמידה המשותפת. מרכיב מרכזי של התפילה במניין, שאין אפשרות לאמרו ללא מניין, היא הקדושה ויחד עמה הקדיש, וה"ברכו".

ביחידה זו נעמיק בהלכותיהן, תוך בירור היחס בין תפילת הפרט לבין אמירת הקדושה בציבור

כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה

ביחידה הקודמת למדנו את מחלוקת האמוראים אודות המאחר לתפילה, האם עליו להתעכב מתחילת תפילתו בכדי לענות קדושה (ריב"ל) או מודים (רב הונא). הגמרא מציעה שהאמוראים חולקים בשאלה:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כא עמוד ב

מר סבר: יחיד אומר קדושה; ומר סבר: אין יחיד אומר קדושה, וכן אמר רב אדא בר אהבה: מנין שאין היחיד אומר קדושה - שנאמר: ונקדשתי בתוך בני ישראל - כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה. מאי משמע? דתני רבנאי אחוה דרבי חייא בר אבא: אתיא תוך תוך. כתיב הכא: ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתוב התם: הבדלו מתוך העדה הזאת, מה להלן עשרה, אף כאן עשרה

באמירת קדיש וקדושה מקיימים את מצוות "ונקדשתי בתוך בני ישראל". מכיוון שהציווי הוא שיעשה "בתוך בני ישראל", ממילא אין אפשרות לקיים את המצווה על ידי מספר קטן יותר של אנשים. לאור זאת קובעת המשנה:

משנה מסכת מגילה פרק ד משנה ג

אין פורסין את שמע ואין עוברין לפני התיבה ואין נושאים את כפיהם ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא ואין עושין מעמד ומושב ואין אומרים ברכת אבלים ותנחומי אבלים וברכת חתנים ואין מזמנים בשם פחות מעשרה

הרא"ש מעיר שקדושה איננה מהכרת במשנה זו!

תוספות הרא"ש מסכת ברכות דף כא עמוד ב

מר סבר יחיד אומר קדוש. דקדוש לא הוי דבר שבקדושה ובפסוקים הוא דקרי ולא מיקרי דבר שבקדושה אלא אותן ששנויין בפ"ב דמגילה (כ"ג ב') דאין נאמרים בפחות מעשרה

הרא"ש מבאר שלפי רב הונא אין דרישה שיהיה ציבור לאמירת קדושה כלל.

נשים לב לפירושו של רש"י:

רש"י מסכת ברכות דף כא עמוד ב

רב הונא סבר – יחיד המתפלל עם הציבור אומר קדוש, הלכך: אם לא גמר עד שלא יגיע שליח צבור לקדוש - לית לן בה לפי רש"י, אין חולק שאין לומר קדושה ללא ציבור. כפי שלמדנו ביחידה 11, איסוף המניין משרה את השכינה. אנו למדים מהפסוק שאין לומר קדושה ללא השראת שכינה. לפי רב הונא, מעת שהשכינה שורה, היחיד יכול לומר קדושה, גם בנפרד מהם, כפי שמבאר המהר"ם בנעט את דבריו:

מהר"ם בנעט מסכת ברכות דף כא עמוד ב

רש"י בא לפרש דהא דיחיד אומר קדושה לרב הונא, לא לבד, כשהיחיד מתפלל בביתו, דאין לו אפשרות בעניין אחר, אלא אפילו כשמתפלל בצבור ויכול להמתין עם תפלתו ולהתפלל אחר כך, אין צריך להמתין לשמוע מפי השי"ץ, אלא יכול לאומרה בלחש לבדו

הרב סולוביצ'יק מגביל את שיטת רב הונא לפי רש"י עוד יותר:

רשימות שיעורים (רי"ד סולוביצ'יק) מסכת ברכות דף כא עמוד ב

לפי רש"י, רב הונא סובר שרק באופן שיחיד מתפלל עם הציבור אומר יחיד קדושה בתפלתו. ולפירושו יש לומר דרב הונא וריב"ל פליגי האם קדושה נאמרת בציבור, או רק על ידי הציבור

לפי הרב סולוביצ'יק, לא זו בלבד שרב הונא מסכים שיש צורך בציבור לאמירת קדושה, אלא היחיד אומרה רק במסגרת התפילה יחד עם הציבור.

ביחידה הקודמת למדנו את הבחנתו של הגרי"ד בין תפילה בציבור – תפילה הנעשית יחד ובמקביל לעשרה אנשים אחרים, לבין תפילת הציבור – תפילה בקול רם של שליח הציבור. הגרי"ד ממשיך את ההבחנה הזו להגדרת מחלוקת רב הונא וריב"ל לפי שיטת רש"י: לפי רב הונא, ניתן לומר את הקדושה בתפילה בציבור. לפי ריב"ל ניתן לומר את הקדושה בתפילת הציבור בלבד.

אם כן, למדנו שלוש שיטות בדברי רב הונא:

א. רא"ש – היחיד רשאי לומר קדושה לבדו.

ב. מהר"ם בנעט – היחיד רשאי לומר קדושה כל אימת שהוא נמצא יחד עם הציבור.

ג. הגרי"ד סולוביצ'יק – היחיד אומר קדושה גם בתפילה בציבור (כלומר, עת שהוא מתפלל את תפילת היחיד, אך יחד עם הציבור), ולא רק בתפילת הציבור (כלומר, לא רק במסגרת חזרת שליח הציבור, בו הציבור אומר את הפסוקים יחד).

הלכה כרבי יהושע בן לוי. המשמעות היא שהקדושה איננה נאמרת על ידי היחיד, אלא רק על ידי הציבור יחד. ככל הנראה, שורש העניין נעוץ כבר בפסוקים:

ישעיהו פרק ו, ג

וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו:

מדוע קוראים זה אל זה, לפני שאומרים?

רש"י ישעיהו פרק ו פסוק ג

וקרא זה אל זה - נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה אלא אם כן פתחו כולם כאחד

אם כן, אין די בכך שהציבור יעמוד יחד. הם צריכים גם לומר את הפסוקים עצמם בו זמנית. לשם כך שליח הציבור מופקד על קיבוץ הציבור יחד. הוא זה הקורא "זה אל זה" בכדי לומר:

שו"ת הרא"ש כלל ד סימן יט

דבר פשוט הוא שאין לומר קדיש עם החזן, כי אין אומרים קדיש אלא בעשרה, וצריך להבין לחזן ולענות "אמן יהא שמיה רבא" אחריו. כמו כן בקדושה, אומר החזן נקדישך ונעריצך וכו' עד שמגיע ל"קדוש", ואז עונין הצבור "קדוש"

בעוד שלפי רב הונא היחיד אומר קדושה (בציבור או בתפילת בציבור – לפי רש"י, או אפילו לבדו, לפי הרא"ש), לפי ריב"ל אין לומר קדושה אלא יחד עם המניין. הנוסח הפותח את הקדושה נועד לאחד את הציבור לאמירה משותפת. על כן רק שליח הציבור, שתפקידו לקבץ את הציבור לתפילה משותפת, אומר את הנוסח הקורא להם לקדושה.

מחצית השקל אורח חיים סימן קכה ס"ק א

דניתקן שש"ץ יאמרו בשביל הקהל ויהיה שלוחם, וכשגם הצבור אומרים עמו, איך יקרא הש"ץ 'שלוחם?', דהא כל אחד ואחד אומרו, לכן בעינין על כל פנים תשעה ישתוקו ויעשה ש"ץ שלוחם, וכל שכן שאותן תשעה צריכים לשמוע לש"ץ ולא ישוחו דברים אחרים

תובנה זו משפיעה גם על נוסח הקדושה:

לבוש אורח חיים סימן קכה סעיף א

לא יאמרו הציבור עם הש"ץ 'נקדשי' או 'נעריצך', שהרי הש"ץ אומר אותו בשביל כל הציבור בלשון רבים, אלא הציבור שותקין ומכוונין למה שהש"ץ אומר עד שמגיע לקדושה

מכיוון שהקדושה נאמרת רק כתפילת הציבור, נוסח הקדושה עוצב באופן שיתאים לכך. החזן מזמין את הציבור לקדש את שם ה' בעולם באופן מקביל לאופן שהמלאכים עושים זאת, ומיד כולם עושים זאת ועונים "קדוש".

עולה שנוסח הקדושה נאמר בתפילת הציבור בלבד. לאור הגדרה זו, מוסכם על הראשונים והפוסקים שיחיד המתפלל במקביל לשליח הציבור אומר את נוסח הקדושה המלא:

תוספות מסכת ברכות דף כא עמוד ב

אבל המתפלל י"ח עם החזן, לכשיגיע ש"ץ לקדושה יאמר עם השליח צבור 'נקדש' וכל הקדושה משלם יכול לענות עם הצבור, דאין זה קרוי יחיד

היחיד המתפלל במקביל לחזן מצרף את תפילתו לתפילת הציבור (בשונה מהתפילה בציבור, הנאמרת בלחש על ידי ציבור העומדים יחד, כפי שהגדרנו ביחידה הקודמת). מכיוון שמתייחסים לתפילתו כתפילת הציבור, הוא אומר את הנוסח כולו.

רי"ף מסכת ברכות דף יג עמוד ב

כתב רבינו האי גאון זצ"ל דמנהגא דרבנן, כד עייל איניש לבי כנישתא ואשכח צבורא דמצלי בלחש, דמעכב עד דמסיימי, וכד פתח שליחא דציבורא, מתחיל "ה' שפתי תפתח", ואומר בהדי שליחא דציבורא מילתא בלחש, ועני קדושה בהדי צבורא. ושפיר דמי למעבד הכי, דלית בה הפסקה. והא דאמור רבנן "אם יכול להתחיל ולגמור", היכי דמתחיל מקמי שליח צבור, אבל כד מתחיל בהדי שליח צבור שפיר דמי

רבינו יונה על הרי"ף מסכת ברכות דף יג עמוד ב

ועני קדושתא בהדי צבורא ולא תימא דוקא לענות בלבד מותר אלא כל התיבות של קדושה אומר עם החזן תיבה בתיבה

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק י הלכה טז

הנכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין בלחש, אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח ציבור לקדושה יתפלל, ואם לאו ימתין עד שיתחיל שליח ציבור להתפלל בקול רם ויתפלל עמו בלחש מלה במלה עד שיגיע שליח ציבור לקדושה ועונה קדושה עם הציבור ומתפלל שאר תפלה לעצמו

כסף משנה הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק י הלכה טז

לא תימא דוקא לענות מותר אלא כל התיבות של קדושה יאמר עם החזן תיבה בתיבה

מרכבת המשנה מדייק ברמב"ם אחרת:

מרכבת המשנה (חעלמא) הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק י הלכה טז

דוקא עונה [ולא חשיב הפסק], ואחר כך אומר "אתה קדוש", ומפרש רבנו דזהו שאמר רבי יהושע בן לוי "אין יחיד אומר קדושה"

מרכבת המשנה מדייק מלשון הרמב"ם "ועונה קדושה עם הציבור" שהמתפלל רק עונה על הקדושה, ואומר את אותו הנוסח שאומר הציבור. אמנם החזן אומר את תפילת הציבור, אך היחיד, גם אם מתפלל יחד עם החזן, אומר את תפילת היחיד, ולא את תפילת הציבור. בתפילת היחיד רק עונים על קדושה, לא אומרים את כל הנוסח. שליח הציבור אומר את הנוסח המלא, וכל אחד מהיחידים עונה בלבד.

❖ הרחבות – השלכות נוספות להסברו של מרכבת המשנה

בהתאם לביאורו את שיטת רש"י לעיל, הרב סלוביץ'יק מוכיח מדבריו את ההיפך הגמור:

רשימות שיעורים (רי"ד סלוביץ'יק) מסכת ברכות דף כא עמוד ב ד"ה גמ' אמר רב הונא

מבואר ... דקדושה היא חלק וקיום בשמונה עשרה דהיחיד, דאף יחיד חייב בקדושה אלא דאין קדושה נאמרת אלא בציבור, דהרי הרי"ף מייירי בתפלת היחיד דאין על תפלתו חלות שם תפלת הציבור. ומוכח ממה שאומר היחיד קדושה בתפלתו ולא חשיב הפסק בתפלה דקדושה היא חלק משמו"ע שלו וחל בקדושה קיום תפלה. והא דאין יחיד אומר קדושה כל פעם שמתפלל הוא משום דקדושה אינה נאמרת אלא בציבור מההלכה דאין דבר שבקדושה פחות מעשרה. ודין הוא במעשה אמירת הקדושה דנאמרת רק בעשרה. אמנם עצם קיום אמירת קדושה הוא קיום תפלה שחל אף בתפלת יחיד.

למדנו לעיל שהגרי"ד מסביר שרש"י מבאר שכוונת רב הונא, שהיחיד אומר קדושה, היא שציבור המתפללים בלחש אומרים קדושה. הוא ממשיך ומבאר שרבי יהושע בן לוי אינו חולק מהותית. גם הוא מסכים שבמהות קדושה היא חלק מתפילת לחש, אלא שאין אומרים אותה ללא עשרה. לכן אין אפשרות לומר אותה בתפילת לחש הרגילה, שהרי כל אחד מן הציבור נמצא במקום שונה (ועל כן יש צורך שהחזן ירכז אותם באמירת "נקדש את שמך", כאמור). לכן אומרים הראשונים שניתן לומר אותה בתפילת לחש הנאמרת במקביל לתפילת שליח הציבור.

שימו לב:

מדברי בעלי התוספות משמע שתפילת הלחש של היחיד הנאמרת במקביל לחזן איננה תפילת יחיד. מרכבת המשנה אומר שהרמב"ם סובר שזו כן תפילת יחיד, לכן ניתן רק לענות על פסוקי הקדושה, אך לא לומר את נוסח הקדושה המלא. שניהם מסכימים שעקרונית קדושה נאמרת בתפילת הציבור בלבד, וחלקו אם תפילת היחיד הנאמרת במקביל לשליח הציבור מוגדרת כתפילת הציבור. הרב סולוביצ'יק מציע הבנה הפוכה – מהותית קדושה היא חלק מתפילת לחש, אך יש מניעה לאומרה בלחש, ולכן היא יכולה להיאמר בתפילת הציבור, או בתפילת לחש הנאמרת במקביל לתפילת הציבור.

להלכה פוסק השו"ע:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן קט סעיף ב

אם מתחיל להתפלל עם ש"ץ, כשיגיע עם ש"ץ לנקדישך, יאמר עמו מלה במלה כל הקדושה, כמו שהוא אומר, וכן יאמר עמו מלה במלה ברכת האל הקדוש וברכת שומע תפלה, וגם יכוון כשיגיע ש"ץ ל'מודים', יגיע גם הוא ל'מודים', או ל'הטוב שמך ולך נאה להודות', כדי שישחה עם הש"ץ במודים אצל לכתחלה לא יתחיל עד אחר שאמר קדושה והאל הקדוש, אלא שאם הולך להתחיל מכה שהטעה עוברת, כדי לסמוך גאולה לתפלה, דינא הכי

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן קכה סעיף א

אין הצבור אומרים עם ש"ץ 'נקדישך', אלא שותקין ומכוונין למה שש"ץ אומר עד שמגיע לקדושה, ואז עונים הציבור קדוש

מדוע הרמ"א אומר שיש להמתין ולא להתחיל יחד עם החזן? המגן אברהם מסביר שטעמו – מפני הדין שאנו עוסקים בו!

מגן אברהם סימן קט ס"ק ט

דצריך לשתוק ולשמוע, כמו שכתוב ריש סימן קכ"ה

אמנם המתפלל יכול להצטרף לתפילת הציבור, אך עקרונית זהו תפקידו של שליח הציבור. לכן הרמ"א אומר שעדיף להמתין, כך רק החזן קורא לכולם "נקדישך ונעריצך".

כפי שלמדנו ביחידה הקודמת, לפי ראשונים רבים מותר לכתחילה להתחיל את תפילתו יחד עם החזן. עולה מדברי המגן אברהם שההתלבטות נעוצה בנקודה זו – האם ישנו חיסרון בצירוף קדושת הציבור (שהרי היחיד אינו מתפקד כאן כיחיד, אלא כנספח לשליח הציבור) באמצע תפילת לחש?

ברם, פוסקים רבים מפנים לדברי המקובלים:

מגן אברהם סימן קכה ס"ק ב

בכתבים איתא: בשעת קדושה יפסע ג' פסיעות לפניו, וישאר שם עד נפילת אפים, ויאמר נקדישך ונעריצך וקס"ק בקול רם והשאר יאמר בלחש מלה במלה עם הש"ץ

רבי עקיבא איגר אורח חיים סימן קכה לסעיף א

בכתבי האר"י כתב דיש לומר כל הקדושה עם הש"ץ מלה במלה עכ"ל ואליו תשמעון הגר"ז מלאדי מציע סיבה אחרת לאפשר לכל הציבור לומר את הקדושה יחד:

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן קכה סעיף א

... אין ליחיד לומר עם הש"ץ 'נקדישך' או 'נקדש', שכיון שקבעו נוסח זה בקדושה יש לנהוג בו דין קדושה ... ואם רצה לומר מלה במלה עם הש"ץ בלחש אין איסור בדבר, שכיון שהם אומרים כל מלה ומלה יחדיו אמירת שניהם נחשבת כאחת, אלא שאין לעשות כן לכתחלה אלא מדוחק וכמו שיתבאר שם וכמו שנתבאר בסי' ק"ט.

וכל זה ביחיד אבל אם כל הצבור נהגו לומר נקדישך עם הש"ץ, אף על פי שאין אומרים בלחש מלה במלה עם הש"ץ, אין למחות, כיון שמקדישין בעשרה, ואף על פי שאינו נקרא צבור אלא כשאחד אומר וט' שומעין ועונין, אבל כשכל אחד אומר לעצמו כיחידים הם ... מכל מקום בדבר שבקדושה אין צריך לכך, שלא אמרו אלא 'אין אומרים דבר שבקדושה בפחות מעשרה', אבל עשרה רשאים כולם לומר 'נקדש', כמו שאומרים 'קדוש' ו'ברוך' שהוא עיקר הקדושה...

ויש נוהגין כן מטעם הידוע להם אפילו שלא מדוחק לומר כל נוסח הקדושה עם הש"ץ מלה במלה בלחש ותיבת נקדישך ונעריצך וקדוש קדוש בקול רם

מדברי הגר"ז עולות ארבע נקודות:

- א. לכתחילה נכון שהחזן יאמר את הנוסח בלבד, והציבור יענה.
- ב. אין איסור לומר את נוסח הקדושה בלחש עם החזן. משמע שעיקר הבעיה באמירת הנוסח היא אמירתה בקול – על הציבור לשמוע את החזן, לא זה את זה.
- ג. בעצם יש שתי אפשרויות – או שהחזן יזמין את הציבור לענות, או שהציבור כולו יזמין את עצמו.
- ד. על פי הקבלה ('מטעם הידוע להם') יש עניין לומר את נוסח הקדושה יחד עם שליח הציבור.

משנה ברורה סימן קכה ס"ק ב

יש מקילין שיוכל לאמר עם הש"ץ, והמנהג הנכון כמו שכתב השו"ע, כי עמו נמשכו האחרונים, וכן נהג הגר"א. ומכל מקום המנהג בימינו שאומרים הקהל גם כן נקדש ויראה הש"ץ לסיים לעומתם וכו' ובדברי וכו' קודם שיתחילו הקהל 'ברוך' ו'ימלוך' ... שלא ימשוך הש"ץ כל כך באמירתו לעומתם וכו' ובדברי וכו' כדי שלא יתחילו הקהל 'ברוך כבודי' וכו' וכן 'ימלוך' קודם שיסיים. והוא הדין לקדיש ולברכו ולכל דבר שעונים אחר הש"ץ או אחר המברך לא ימשוך הש"ץ או המברך בסופו, כדי שלא יענו הקהל אחריו קודם שיסיים¹

אנו למדים שאופי אמירת קדיש וקדושה בציבור אמור להיות כעין מקהלה. כדי שתפילות אלו יוגדרו כנאמרות בציבור, על אדם אחד להזמין את השומעים, ואזי כולם יענו יחד. לכן חשוב ששליח הציבור יסיים את ההזמנה, ורק לאחר מכן הציבור יענו. מצד שני, הפיוטים אינם הזמנה, אלא פיוט, ולכן אין סיבה שלא כל הציבור יאמר אותם. מהצד השני, את פסוקי הקדושה, 'קדוש' וכו', על הציבור לומר יחד:

משנה ברורה סימן קכה ס"ק ג

ויחיד שאמר 'קדוש' וכו' ועדיין הש"ץ היה בוקרא זה אל זה, יש אומרים דלא יצא, וצריך לענות פעם אחרת, והטעם פשוט דצריך לענות בי עשרה כאחד. וכן יש לזהר גם כן שלא יאחר לומר את הקדושה אחר הקהל. ויש לזהר בכל זה בעת אמירת הפייט, שכשרואה הציבור מתחילין לומר 'קדוש' תיכף יפסוק באמצע

מהצד השני, עולה ספק כיצד נכון ששליח הציבור יאמר את פסוקי הקדושה – יחד עם הציבור, או כשליחם:

ביאור הלכה סימן קכה סעיף א ד"ה *אלא

מסתפקנא לענין ש"ץ, אם הוא מחויב גם כן לומר 'קדוש' ו'ברוך' בשווה עם הציבור, כי הלא הוא אינו מוציא את עצמו מן הכלל, דהא אומר נקדש וכו' ואיך יאמר אחר כך שלא בעשרה? ואין לומר: כיון דהש"ץ עומד להוציא רבים ידי חובה חשוב כציבור. זה אינו, דהלא קדושה הצריכו חז"ל לכל אחד מהשומעים לאמר בעצמו 'קדוש' ו'ברוך' ואפשר, כיוון דהעומד בתפלה קיימא לן דישתוק ויכוון למה שאומר ש"ץ כדי לצאת בזה, חשוב כעומד להוציא רבים ידי חובה ויכול לומר אפילו אחר כך

כלומר, מצד אחד יש לומר את פסוקי הקדושה יחד עם הציבור. מצד שני, מכיוון שהחזן הוא שליח של הציבור להוציא כל יחיד ידי חובתו, כל אמירה הנאמרת באופן המוציאם ידי חובתם נחשבת אמירה עם הציבור.

לסיכום:

במסכת ברכות (דף כא ע"ב) חלקו ריב"ל ורב הונא בשאלה אם המאחר לתפילה מתעכב לאמירת קדושה עם הציבור, או לאמירת "מודים". הגמרא מביאה לימוד בשם רב אדא בר אבהו, "ונקדשתי בתוך בני ישראל" – מכאן למדים שאין אומרים דבר שבקדושה ללא מניין.

המשנה במסכת מגילה (פרק ד, ג) מביאה רשימת דברים שאין לאומרם ללא מניין.

הרא"ש אומר שלפי רב הונא היחיד יכול לומר את הקדושה לבדו. הוא מציין שהקדושה איננה מוזכרת מפורשות במשנה. לעומת זאת, רש"י מבין שאין מחלוקת בין ריב"ל ורב הונא בשאלה אם יש לומר את הקדושה בציבור. נחלקו האחרונים בשיטתו. לסיכום השיטות הללו:

א. רא"ש – היחיד רשאי לומר קדושה לבדו.

ב. רש"י לפי מהר"ם בנעט – היחיד רשאי לומר קדושה כל אימת שהוא נמצא יחד עם הציבור.

ג. רש"י לפי הגר"ז סולוביצ'יק – היחיד אומר קדושה גם בתפילה בציבור (כלומר, עת שהוא מתפלל את תפילת היחיד, אך יחד עם הציבור), ולא רק בתפילת הציבור (כלומר, לא רק במסגרת חזרת שליח הציבור, בו הציבור אומר את הפסוקים יחד).

אנו פוסקים להלכה כריב"ל.

בפתיחת הקדושה שליח הציבור קורא לציבור לקדש את הקב"ה כדרך שמקדישים אותו צבא מרום. מכיוון שכך, הרא"ש מדגיש (ובחידוד דברים של מחצית השקל והלבוש) שאין לציבור לומר את הקריאה הזו ("נקדש" או "נקדישך"), שהרי זהו

¹ דבר זה נפוץ מאוד בסוף תפילת הימים טובים, בהם החזן מסיים בברכת "המברך את עמו ישראל בש-אמן"

תפקידו של שלוחם, לקרוא להם להתקבץ יחד ולומר את הפסוקים (כשם שבקדיש איננו מעלים על דעתנו שכל הציבור יאמר את הקדיש כולו). כדבריו פוסקים מחצית השקל והלבוש. לעומת זאת, כאשר היחיד מתפלל במקביל עם שליח הציבור, ואומר עמו קדושה, הרי שאמירה זו היא בבחינת אמירתו של שליח הציבור. לפיכך פוסקים בעלי התוספות שעל היחיד לומר את הקדושה כולה, כדבריהם פוסקים הרי"ף ותר"י. הרמב"ם מנסח שהמתפלל במקביל לשליח הציבור "עונה קדושה עם הציבור". הכסף משנה מבין שהרמב"ם פוסק כדברי הרי"ף. אך מרכבת המשנה אומר שלא בכדי הרמב"ם אינו אומר שאומר קדושה עם שליח הציבור, אלא "עונה" קדושה עם הציבור. כלומר, אמנם בתפילתו הוא מצטרף לתפילת שליח הציבור, אך "אין היחיד אומר קדושה" אומר שרק שליח הציבור יכול לקרוא לציבור לומר עמו קדושה. היחיד מוכרח להצטרף לציבור ורק לענות על קדושה זו. יש לציין שלאור ביאורו בדברי רש"י, הגרי"ד מבאר להיפך. הוא אומר שמהותית קדושה היא חלק מתפילת לחש, אך יש מניעה לאומרה בלחש. לכן אומר היחיד את הקדושה בתפילת לחש הנאמרת עם הציבור.

נשים לב שעלו כאן שלוש שיטות ביחס לאמירת הקדושה של היחיד המתפלל במקביל לשליח הציבור:

- א. בעלי התוספות: תפילת הלחש של היחיד הנאמרת במקביל לחזן איננה תפילת יחיד.
- ב. רמב"ם לפי מרכבת המשנה: זו תפילת היחיד, לכן ניתן רק לענות על פסוקי הקדושה, אך לא לומר את נוסח הקדושה המלא.
- ג. רש"י לפי הרב סולוביצ'יק: מהותית קדושה היא חלק מתפילת לחש, אך יש מניעה לאומרה בלחש, ולכן היא יכולה להיאמר בתפילת הציבור, או בתפילת לחש הנאמרת במקביל לתפילת הציבור.

להלכה השו"ע פוסק שהציבור אינם אומרים "נקדש" או "נקדישך", אלא מצטרפים לשליח הציבור. אך אם מתפלל במקביל לשליח הציבור, אומר את נוסח הקדושה כולו. הרמ"א אומר שלכתחילה נכון לא להתחיל את תפילת הלחש עם שליח הציבור. המגן אברהם אומר שהטעם לכך הוא מפני שלא נכון לערבב את קדושת הציבור באמצע תפילת לחש! ביחידה הקודמת למדנו מחלוקת אם נכון להתחיל את תפילת הלחש עם שליח הציבור או לא. לפי הסברו של המגן אברהם, המחלוקת תלויה ביחס לדין אמירת קדושה עם שליח הציבור שלמדנו לעיל!

המגן אברהם ורע"א מפנים לדברי המקובלים, האומרים שנכון שכל הציבור יאמרו את כל הקדושה עם שליח הציבור. בשולחן ערוך הרב אומר הגר"ז:

- ד. לכתחילה נכון שהחזן יאמר את הנוסח בלבד, והציבור יענה.
- ה. אין איסור לומר את נוסח הקדושה בלחש עם החזן. משמע שעיקר הבעיה באמירת הנוסח היא אמירתה בקול – על הציבור לשמוע את החזן, לא זה את זה.
- ו. בעצם יש שתי אפשרויות – או שהחזן יזמין את הציבור לענות, או שהציבור כולו יזמין את עצמו.
- ז. על פי הקבלה ('מטעם הידוע להם') יש עניין לומר את נוסח הקדושה יחד עם שליח הציבור.

לאור זאת מדגישים הפוסקים את החשיבות של אמירת פסוקי הקדושה יחד עם הציבור, לא לפנייהם ולא אחריהם. ברם, הביאור הלכה נוטה לומר ששליח הציבור עצמו כן יאמר את פסוקי הקדושה אחרי הציבור, בכדי להוציא את אלו שעדיין עומדים בתפילה. החזן הוא שליח של הציבור להוציא כל יחיד ידי חובתו, כל אמירה הנאמרת באופן המוציאם ידי חובתם נחשבת אמירה עם הציבור.

שאר קדושות וקדישים

עד כה עסקנו בקדושה הנאמרת בחזרת שליח הציבור על תפילת לחש. בתפילת השחר של ימות החול אנו אומרים קדושה פעמיים נוספות – בתוך ברכת 'יוצר המאורות', ולקראת סוף התפילה, ב'קדושה דסדרא'. האם קדושות אלה נאמרות בעשרה, כקדושה שבתפילת לחש? הרשב"א אומר שזה פשט הגמרא:

שו"ת הרשב"א חלק א סימן ז

בקדושת היוצר שכתב בהלכות תפילה שהיחיד בשחר קורא את שמע ומברך לפני ולאחריה ומדלג קדושה מן הברכה ראשונה דלפניה שאין היחיד אומר קדושה ... לפי שדרך כלל אמרו 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' – כל דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה. ונראה לי שבמחלוקת זה נחלקו רב הונא ור' יהושע בן לוי בפרק מי שמתו ... וקיימא לן כרבי יהושע בן לוי ... והילכך אפילו קדושה שביוצר אין היחיד אומרה

הרשב"א מודע לכך שאחרים חולקים על כך, אך מכריע על פי הכלל שאם יש ספק, עדיף להימנע מעשייה מאשר לעשות דבר שלא ברור שהוא המעשה הנכון:

שו"ת הרשב"א חלק א סימן ז

ואנחנו אין אומרים אותה כלל וכל דבר שכיוצא בו הנכון שבהן לנהוג בו במניעה דשב ואל תעשה שאני.

וכך גם פוסק הרמב"ם:

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ז הלכה יז

... וקורא אחר כך שמע ומברך לפני ולאחריה ומדלג קדושה מן הברכה ראשונה שלפניה שאין היחיד אומר קדושה ... וכשישלים ישב ויפול על פניו ומתחנן ומגביה ראשו ומתחנן מעט והוא יושב בדברי תחנונים, ואחר כך יקרא תהלה לדוד (מיושב) ויתחנן כפי כחו ויפטר למעשיו.

בברכות קריאת שמע הרמב"ם אומר שיש לדלג על הקדושה. בסוף התפילה הרמב"ם גם אינו מזכיר את אמירת "קדושה דסדרא"! אך ראשונים אחרים הציעו סברות מדוע יחיד יכול לאומרה:

תוספות הרא"ש מסכת ברכות דף כא עמוד ב

מנין שאין היחיד אומר קדושה? שנאמר 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' אבל קדוש של סדר קדושה (דסדרא) יחיד אומרה, כי אינו אלא כמו קורא הפסוק ומתרגמו וקדושה שביוצר: יש אומרים שאין היחיד אומר, אלא יאמר 'ואומרים ביראה קדוש וברוך', ויש אומרים שהיחיד אומר, וכן נראה, שהיחיד אומר, שאינו אלא סיפור דברים בעלמא היאך המלאכים מקדישין, אבל כשאנו אומרים נקדישך ונעריצך כמו שהמלאכים מקדישין, זה אין לומר בפחות מעשרה

הרא"ש אומר שקדושה דסדרא נאמרת אף ביחיד, שכן פסוקים אלו נאמרים כקריאת פסוקים ותרגומם. לגבי יוצר הוא מביא מחלוקת, ומכריע שיאמר את הפסוקים. נחיד את דבריו. ברכת 'יוצר המאורות' משבחת את הקב"ה על בריאת השמיים, שמי השמיים וכל צבאם. במסגרת זו כלולים השמש, הירח והכוכבים, כמו גם 'צבאם' – צבא מרום, המלאכים. כשם שאנו משבחים ומאדירים את היצירה המופתית של מערכת השמש והירח, המושלים ביום ובלילה, כך אנו משבחים את הקב"ה על צבא מרומו. חלק מהשבח מתאר את מעשי המלאכים, ואת הדרך בה גם הם משבחים את הקב"ה. ציטוט שבחם של המלאכים עושה פעולה כפולה: מתאר את שבח המלאכים, ומשבח את הקב"ה. אנו 'מנצלים' את ההזדמנות, תוך ציטוט שבח המלאכים, לשבח את הקב"ה בעצמנו. וכאן עולה השאלה – האם ניתן לעשות את הפעולה הכפולה הזו ללא ציבור? מצד אחד, יש כאן קיום של מצוות 'ונקדשתי', וממילא יש לקיימה 'בתוך בני ישראל'. מצד שני, זהו תיאור של שבח של אחרים. לאור זאת מסביר הרב פיינשטיין מדוע גם האומרים שאין לומר קדושה ביחיד מסכימים שמותר לאומרה כקורא את הפסוקים:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן ז (לסימן נט סעיף ג)

נראה בטעם המחלוקת דודאי הוא סיפור דברים, אבל היש אומרים שיחיד מדלגה סובר דממילא הוי גם כמקדישים אנחנו בהסיפור דברים. ומטעם זה ניחא מה שמועיל קריאה בניגון וטעמים כקורא בתורה, אף שהא הוא במקום שאסור לו בלימוד תורה, ואיך שייך להתיר בשביל הנגינה. דהוא משום דאומר הסיפור דברים שממילא הרי מן הראוי לומר בנגינה, שזהו הסיפור דברים שנאמר זה בקראי. אבל בציבור שממילא גם מקדישין בעצמם, יכולין לומר גם בלא נגינה. אבל ביחיד שכל היתרו הוא מפני שהוא סיפור דברים, לכן צריך לומר בנגינה כמו שהוא סיפור דברים שנאמר בקראי. ואף שלא אמר כל הקרא, ליכא קפידא כל כך אף ביחיד כיון שהסיפור הוא גם בחצי הקרא

מכיוון שאומר את הקדושה באופן של קריאת הפסוקים, ברור שרק מתכוון לתאר את שבחם של האחרים, ואינו מתכוון לתוכן הפסוקים בפני עצמם.

הרא"ש מכריע שכאשר היחיד אומר את קדושת יוצר, הוא אינו מקיים את 'ונקדשתי', אלא רק מתאר את שבחם של המלאכים.

❖ **הרחבות – ראיות מפרישה על שמע**

נראה שגם הרמב"ם חזר בו, ככל הנראה מכוח המנהג –

שו"ת הרמב"ם סימן שיג ד"ה ואמנם היוצר

היוצר אני רואה כשם שמתפלל אותו ש"ץ כך מתפלל אותו היחיד וכבר אמר זולתינו מן הגאונים ז"ל זולת זה ונתלו באמרים אין היחיד אומר קדוש ורוב גאונינו מן המערב על דעתנו לפי שזה הוא מספר מה שאומרים המלאכים והקדושה שאין היחיד ראוי לאמרה הוא שיכוין הוא להקדוש כמו שאמר השליח צבור בתפילה נקדישך ונעריצך

שולחן ערוך אורח חיים הלכות קריאת שמע סימן נט סעיף ג

יש אומרים שהקדושה שביוצר, יחיד אומרה, לפי שאינה אלא סיפור דברים. ויש אומרים שיחיד מדלגה, ואינה נאמרת אלא בציבור. ויש לחוש לדבריהם וליזהר שיחיד יאמרנה בניגון וטעמים כקורא בתורה וכזכר פשט המנהג כסדרא לאשונה, ויחיד אומר אותה. וכשעונין קדושה זאת אומרים אותה בקול רם

כאשר מתפללים בציבור, אכן נהוג להעדיף לומר את פסוקי הקדושה יחד, כפי שאומר הרמ"א:

חתם סופר אורח חיים סימן נט סעיף ג

והמנהג להמתין על השליח ציבור

אך כאשר מתפללים ביחידות, המשנה ברורה אומר שנהוג לאומרה:

משנה ברורה סימן נט ס"ק יא

בביאור הגר"א הסכים להלכה לדעה האחרונה ולפי שאין לזוז מהמנהג נכון להדר אם אומר ביחיד לאמר בניגון וטעמים כקורא פסוקים וכ"כ הפמ"ג בשם הלבוש שטוב להדר בזה:

ברם, הפרי חדש אומר שכולם מודים שאם נמצא עם ציבור, יכול לומר קדושת יוצר, גם אם אינו מתפלל עמם (בדומה לשיטת רש"י בדברי רב הונא שלמדנו לעיל!):

פרי חדש אורח חיים סימן נט סעיף ג

אעפ"י דהוי יחיד מתפלל לבדו בשביל שאיחר לבא כיון דאיכא ציבור אומרה אפילו בלחש, וזה מוסכם לכולי עלמא המשנה ברורה (ס"ק י) פוסק כדבריו.

הערה חשובה ביחס למנגינה: האם הכוונה היא בהכרח לטעמי הנביא הנהוגים?

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימן כא ד"ה ובדבר י"ג

בדבר י"ג מדות ביחיד העיקר שיאמר כל הפסוק עד רבעים וגם דוקא בלא ניגון דתחנונים אלא כלומד בתורה שאם דרכו בקריאת פסוקי התורה בטעמים בהניגון הרגיל צריך לומר בניגון והוא ואם כשלומד פסוקי התורה קורא אותם בניגון אחר שיותר נקל לפניו רשאי לקרא בניגון של הלמוד פסוקים שהורגל שלא יראה כמתפלל

אמנם מדובר על אמירת י"ג מידות, שאין לאמרן אלא בעשרה, אך לכאורה הוא הדין בענייננו – העיקר להישמע כמי שמשנן את הפסוקים, ולא כמי שאומר אותם בתפילה.

ישנה השלכה נוספת להבדל בין הקדושות –

שו"ת הרשב"א חלק א סימן קנח

יחיד שהיה עומד בתפילה וכשהגיע לקדוש היו הצבור אומר קדושה דסדרא אם יכול לומר קדוש עמהם או לא? דבר ברור הוא שאינו אומר קדוש עמהם. חדא לפי שאין סדר הקדושות אחד. ועוד ... אף הגאון לא אמר אלא בשעומד במקום אחד עם שליח צבור ואומר עמו מלה במלה. אבל בזמן שזה עומד בתפילתו וצבורא בסדרא דקדושה לא

הרשב"א אומר שתי סיבות מדוע העומד בתפילת שמונה עשרה, וסיים את ברכת "מחיה המתים" בזמן שהציבור הגיעו לקדושת קדושה דסדרא אינו יכול לענות על קדושה עם הציבור: א. מדובר בקדושה שונה. ב. ההיתר של היחיד לומר את הקדושה יחד עם הציבור נובע מהצטרפותו לתפילת שליח הציבור.

טעמו הראשון של הרשב"א מתחבר היטב עם דברי הרא"ש. הרא"ש אומר שהקדושה בקדושה דסדרא שונה מהקדושה בחזרת הש"ץ, ולכן ניתן לומר אותה ביחידות. כשם שניתן לומר אותה ללא ציבור, כך אין לאומרה באמצע תפילת היחיד.

אם מנסחים זאת כך, הטעם השני מובן עוד יותר. היתר אמירת הקדושה במקביל לתפילת שליח הציבור נובע מכך שתפילה זו היא תפילת הציבור. הקדושה בקדושה דסדרא איננה בהכרח קדושת הציבור, ולכן היחיד העומד בתפילתו אינו יכול לחרוג ממנה ולומר תפילת יחיד שונה. טעמו השני של הרשב"א מתאים יותר לשיטת בעלי התוספות שלמדנו לעיל. היתר אמירת הקדושה עם הציבור נובע מצירופו עם שליח הציבור ויחס לתפילתו כתפילת הציבור.² לכאורה יש נפקא מינה בין הטעמים – האם היחיד המתפלל שחרית יכול להצטרף לקדושה אם הציבור הגיעו לקדושה של תפילת מוסף. לפי הטעם הראשון, על פניו מדובר בקדושות דומות. לפי הטעם השני, היחיד אינו מתפלל יחד עם שליח הציבור, שהרי הוא מתפלל תפילה שונה! בדבר זה נחלקו השולחן ערוך והרמ"א –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן קט סעיף ג

יחיד העומד בתפלה וכשיגיע למקום קדושה היו הציבור אומרים קדושה דסידרא, אינו אומר קדוש עמהם, שאין הקדושות שוות; ונראה שהוא הדין אם היו הציבור אומרים 'כתר', שאינו אומר עמהם קדושה, אלא ישתוק ויכוין למה שאומרים, דשומע כעונה וי"ל דקדושת כתר דהיינו קדושת מוסף, והיחיד מתפלל שחרית, ויכול לומר עמהם, דשניהם קדושת י"ח וקדושתן שוה, וכן נ"ל עיקר

הקשר בין הקדושות והקדישים

אמנם נגענו בהבדלים בין הקדושות הנאמרות בתפילה. אך נראה שישנם קשרים ביניהם.

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת מגילה פרק ד הלכה ד

אין עוברין לפני התיבה פחות מעשרה התחילו בעשרה והלכו להן מקצתן גומר אין נושאים את כפיהן פחות מעשרה התחילו בעשרה ויצאו להן מקצתן גומר אין קוראים בתורה פחות מעשרה התחילו בעשרה ויצאו להן מקצתן גומר אין מפטירין בנביא פחות מעשרה התחילו בעשרה ויצאו להם מקצתן גומר ועל כולם הוא אומר [ישעיה א כח] ועוזבי ה' יכלו

אמנם דברים אלו נאמרים בעשרה (או יותר) בלבד, אך אם התחילו עם ציבור, מותר להמשיך ולסיים. הרמב"ם פסק את הדברים (הלכות תפילה פרק ח הלכות ה-ו). הוא נשאל כיצד מיישמים את ההלכה הזו – אם יצאו חלק מהמניין, עד היכן ניתן להמשיך?

שו"ת הרמב"ם סימן ריט

שאלה: יורנו רבינו בדבר מה שאמר הדרתו היקרה בפרק ח' מהלכות תפלה "וכל דבר שבקדושה לא יהא אלא בעשרה. וכל אלו הדברים, אם התחילו בהם בעשרה והלכו מקצתן, אף על פי שאין רשאים, יגמרו השאר" וכו'. כיצד צורת זה הדבר? אם התחיל שליח צבור בקדיש ויוצר אור ויצאו מקצת הקהל, התיאמר הקדושה אם לאו? ואם התחיל שליח צבור במגן ומחיה ויצאו מקצתם, הישלים הקדושה והשאר התפלה בשמנה עשרה או יפסיק? התשובה: התחילו בעשרה ברכת יוצר אור והלכו להם מקצתן, משלימין, ואומר הקדושה של יוצר, וכן בקדושה של תפלה. אבל קדיש לא יאמר עד שיהיו שם עשרה שאין הקדיש חלק מאשר התחיל בו בעשרה

מדברי הרמב"ם עולה שממשיכים ואומרים את הקדושה שהיא חלק ממקטע התפילה בו נמצאים, אך אין זה מאפשר להמשיך ולומר קטעי תפילה אחרים. ברם, ראשונים אחרים סבורים אחרת –

תרומת הדשן סימן טו

שאלה: התחילו להתפלל בעשרה בשחרית, ולאחר קדושה הלכו מקצתם להם, רשאים הנשארים שוב לגמור כל התפילה, אפילו סדר קדושה והקדיש שאחר כך או לאו, וכן בערבית מוצאי שבת, יש להסתפק בזה. תשובה: יראה דרשאי לגמור סדר קדושה וקדיש אחר כך ... ונראה דסדר קדושה וקדיש שאח"כ מיקרי גמר תפלת י"ח, ולכן אין אומר ש"ץ קדיש שלם עד אחר סדר הקדושה, ואותו קדיש שלם חוזר אתפלת י"ח, שהרי אומר 'תתקבל' ... וכן שמעתי שאחד מהגדולים הורה כך, שאם התחילו התפילה ב'י, רשאים לגמור סדר קדושה וקדיש שאחר כך שלא ב'י ... וכן נראה דאם התחילו בתפלה ב'י ביום הכניסה, וקודם קריאת התורה הלכו מקצתם, אין קוראים בתורה פחות מ'י, וכהאי גוונא לא אמרינן הואיל וממתינים בקדיש שלם עד לאחר קריאת התורה, ואם כן הכל סדר התפילה, דקריאת התורה בצבור חשיבא מילתא בפני עצמה

² בשונה מדברי הרב סולוביצ'יק, האומר שהקדושה היא במהותה חלק מתפילת הלחש, אפילו של היחיד, אלא שיש מניעה לאומרה ביחידות. מצד שני, הבנה זו מתחברת היטב עם טעמו הראשון של הרשב"א – ההיתר לומר את הקדושה באמצע תפילת לחש נובע מכך שבמהותה היא חלק מתפילת לחש! דבר זה אינו נכון ביחס לקדושה דסדרא. ויש עוד לפלפל בזה, ואכמ"ל

קדיש הנאמר אחרי קדושה דסדרא נקרא "קדיש תתקבל", מפני שאומרים בו "תתקבל צלותהון ובעותהון" – תתקבל תפילתנו ובקשתנו. בקשה זו נאמרת בקדיש שאחרי תפילה בלבד. זו בקשה שהתפילה שזה עתה התפללנו תתקבל לפנינו (שימו לב שבשבת אנו אומרים אותה לפני קריאת התורה, על שחרית, ושוב אחרי חזרת הש"ץ של מוסף, על תפילת מוסף. הפעם היחידה שקדיש זה נאמר שלא בצמידות לתפילת לחש היא אחרי אמירת הסליחות, שגם הן תפילה ותחינה). תרומת הדשן מסביר שמכיוון שהקדיש מהווה סיומת לתפילת שחרית, אם התחילו את תפילת שחרית בציבור, ניתן להמשיך את תפילת שחרית כולה כאילו הציבור עדיין ישנו (ברם, אין קוראים בתורה במצב שכזה, מפני שקריאת התורה איננה חלק מהתפילה עצמה). שימו לב לניסוחו של תרומת הדשן: "ונראה דסדר קדושה וקדיש שאחר כך מיקרי גמר תפילת י"ח". לא רק הקדיש, אלא גם סדר הקדושה הנאמר לפניו. חז"ל קבעו את קדושה דסדרא לפני קדיש תתקבל, מכיוון ששניהם מחוברים מהותית לתפילת שחרית, ואינם דבר נפרד ממנו (ובהקשר של החלק הקודם של היחידה, משמע שסובר שאין אומרים קדושה דסדרא אלא בציבור!). במקום אחר תרומת הדשן מביא לכך נפקא מינה נוספת:

תרומת הדשן סימן יג

ש"צ אינו פוסע לאחוריו לאחר תפילתו שמתפלל בקול רם, אלא ממתין הוא עד סוף הקדיש שלם שתקנוה חכמים לש"צ אחר כל תפילה. אלא שמפסיקים בקריאת ס"ת וסדר קדושה והלל ואבינו מלכנו וכו' לסדר התפלה באין, וקדיש לאחריהם חוזר עיקר על התפלה די"ח

אנו פוסעים אחורנית בסוף תפילת לחש, כתלמיד הנפטר מלפני רבו וכעבד הנפטר מלפני אדוניו. שלח הציבור עושה זאת אחרי קדיש תתקבל, מכיוון שמהותית הוא עדיין מצוי בתפילה. השו"ע פוסק כשיטת הרמב"ם, ואילו הרמ"א אומר שנהוג כתרומת הדשן:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן נה סעיף ב

אם התחיל לומר קדיש או קדושה בעשרה ויצאו מקצתן, גומרים אותו הקדיש או אותה הקדושה שהתחיל, והוא שנשתיירו רובן. הגה: ומ"מ עבירה היא לצאת, ועליהם נאמר ועוזבי ה' יכלו. אבל אם נשאר י' מותר לצאת

סעיף ג

אם התחיל באבות ויצאו מקצתן, גומר אפילו קדושה. הגה: ואם יצאו מקצתן לאחר שהתחילו להתפלל יוצר, לא יתחיל הש"צ להתפלל התפלה בקול רם, דכבר נשלם תפלת יוצר. ואם יצאו לאחר שהתחיל בקול רם וקדושה, יכולים להשלים כל סדר קדושה ולומר הקדיש שלם שלאחריה דשייך לתפלה, שהרי אומר תתקבל צלותהון וכו', אבל אין קורין בתורה, דזהו ענין אחר

ילקוט יוסף תפילה ב סימן קלב סעיף יב

אם היו עשרה, והתחיל השליח צבור לומר את החזרה, ויצאו מקצתן, ימשיך לומר את החזרה כולה, אפילו שאין שם מנין. ואפילו אם יצאו מקצתן קודם הקדושה, ימשיך באמירת החזרה והקדושה. אבל קדיש תתקבל אינו אומר. ולדעת הרמ"א יש להם לומר גם קדיש תתקבל. והוא שישאר רוב מנין. ומכל מקום עבירה היא לצאת, ועליהם נאמר ועוזבי ה' יכלו. אבל אם נשאר עשרה מותר לצאת. ואם יצאו מקצת מהעשרה אחר שהתחילו יוצר, לא יאמרו חזרה.

השלכות נוספות לקשר בין הקדושות והקדישים באים לידי ביטוי בהגדרת סיום התפילה – מתי יוצאים מבית הכנסת, ומתי חולצים את התפילין:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות נשיאת כפים ונפילת אפים סימן קלב סעיף ב

אסור לאדם לצאת מבית הכנסת קודם קדושה דסידרא

דרכי משה הקצר אורח חיים סימן כה אות ג

בספר אחד הנקרא פתח עינים (לר' משה יקר אשכנזי עמ' ז) ראיתי שאין להסירן (את התפילין) עד שיאמר בהן שלש קדושות, ומפרש שם טעם על צד הקבלה, ויש אומרים דצריך להמתין עד שיאמר ג"כ ארבעה קדישין

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילין סימן כה סעיף יג

נהגו העולם שלא לחלוץ תפילין עד אחר קדושת ובה לציון ויש מי שכתב על כל הקבלה שלא לחלוץ עד שאמר בהם שלש קדושות וארבע קדישים, דהיינו לאחר קדיש יתום, והכי נוהגים המקדקים וביום שיש בו ספר תורה, נוהגים שלא לחלצם עד שיחזירו ספר תורה ויניחוהו בהיכל והיינו במקום שמכניסין התורה ולא לציון גואל, אבל לפי מנהג מדינות אלו שמכניסים התורה מיד

לאחר הקריאה, אין לחלץ רק כמו נשאל ימים ביום ראש חודש, חולצים אותם קודם תפלת מוסף. הגה: וה"ה צחול המועד, ודוקא במקום שאומרים במוסף קדושת כתר, מיהו נוהגים לסלקם קודם מוסף ככל מקום (בי"י).

השולחן ערוך אומר שאין להסיר את התפילין עד אחרי אמירת קדושה דסדרא. הרמ"א אומר שנכון להשאירם עליו גם אחרי קדיש יתום שאחרי עלינו, ולא רק אחרי קדיש תתקבל. ברם, השל"ה אומר שהגרסה שבידי הרמ"א היא גרסה מוטעית:

של"ה מסכת חולין פרק תורה אור ד"ה פד

כתב בהג"ה ספר המוסר (פ"ד בסוד תפילין): וכן ראוי שלא יסירם עד שיאמר קדיש תתקבל שאחר סדר קדושה, בענין שיענה עם התפילין שלש קדישים כנגד שי"ן של שלש רגלים שיש בתפילין, וכן יענה עמהם ארבע קדושות כנגד השי"ן של ארבע רגלים שיש בהן בצד שמאל, הקדושה האחד 'ברכו את ה' המבורך', שהוא דבר שבקדושה, וקדושת 'בשפה ברורה', וקדושת העמידה, וקדושת 'ומקבלין דין מן דין' ... ורמ"א כתב בהג"ה סימן כ"ה וזה לשונו... [והוא] היפך הדברים ממש בהג"ה ספר המוסר, וגם דבריו לא יתכנו לפי מנהג הקהילות שאין אומרים קדיש יתום אחר עלינו

השל"ה מבאר שהכוונה היא שיש להיות עם התפילין החל מ"ברכו" ועד לקדיש תתקבל. בסדרה הקודמת למדנו מדוע קריאת שמע והזכרת יציאת מצרים הן הכנות לתפילה (עם הסמכת הגאולה לתפילה). אם כך, התפילין מונחות במשך חטיבה זו של התפילה, החל מברכות קריאת שמע, וכלה בבקשה שתפילתנו תתקבל. חטיבה זו כוללת את הקדשת שם ה' ארבעה פעמים – "ברוך ה' המבורך", ואמירת פסוקי הקדושה של המלאכים שלוש פעמים, ונעטפת על ידי קדיש בתחילתו, חצי קדיש באמצעו, לסיום חזרת הש"ץ, וקדיש תתקבל של סיום התפילה. האחרונים פוסקים כדבריו, אך אומרים שלכתחילה נכון לנהוג כרמ"א (ראה משנה ברורה ס"ק נו).

בקטע הבא נשוב לדברי הרמ"א והקפדתו על קדיש יתום.

לסיכום:

מצד אחד, ישנם הבדלים בין הקדושה הנאמרת בתפילת הלחש לבין הקדושות הנאמרות בברכת יוצר ובקדושה דסדרא. עמדנו על שניים:

- א. **אמירת קדושת יוצר וקדושה דסדרא ביחיד:** הרמב"ם והרשב"א אומרים שאין לומר את הקדושות ביחידות, כשם שאין אומרים את קדושת חזרת הש"ץ ביחיד. הרא"ש פוסק שרק הקדושה שבתפילת לחש איננה נאמרת על ידי היחיד. הקדושות האחרות הן סיפור דברי המלאכים, ולא קיום של מצוות "ונקדשתי". נראה שגם הרמב"ם חזר בו לאור המנהג. למעשה השו"ע מתיר לומר ביחיד, אך כאשר נאמר עם הציבור, עדיף שכל הציבור יענו על הפסוקים יחד, כפי שפוסקים האחרונים, וכך גם נהוג.
- ב. **אמירת קדושת יוצר וקדושה דסדרא באמצע תפילת לחש:** המתפלל במקביל לתפילת שליח הציבור אומר את הקדושה יחד עמו, אך אינו עונה על קדושה אחרת. הרשב"א אומר שתי סיבות לכך: א. הקדושות שונות. ב. ההיתר של היחיד לומר את הקדושה יחד עם הציבור נובע מהצטרפותו לתפילת שליח הציבור, דבר שאינו קיים במקרה זה. נפקא מינה בין הטעמים היא באמירת קדושה של מוסף בזמן שהיחיד מתפלל שחרית. ואכן מצאנו מחלוקת בכך – לפי השולחן ערוך אין לאומרה, לפי הרמ"א אפשר.

מצד שני, ישנם קשרים בין הקדושות:

- א. **אמירת קדושה דסדרא וקדיש תתקבל כאשר התמעט המניין:** בירושלמי (מגילה ד, ד) נאמר שאם הלכו מקצת הציבור, וכבר אין מניין, ממשיכים ומסיימים את מה שהתחילו, גם אם מדובר בדברים שאינם נאמרים ללא מניין. הרמב"ם אומר שהמשמעות היא שאם התחילו את ברכות קריאת שמע, ממשיכים, ואם התחילו את חזרת הש"ץ, מסיימים אותה, אך לא אומרים את הקדישים והקדושות הבאות. תרומת הדשן חולק ואומר שהקדיש וקדושה דסדרא הם סיומה של תפילת לחש, ועל כן יכולים לאומרה. חיבור נוסף בין אלה מובא בתשובה אחרת של תרומת הדשן, שם הוא אומר ששליח הציבור פוסע את הפסיעות של סוף התפילה בסוף קדיש תתקבל, מכיוון שהקדיש וקדושה דסדרא הם חלק בלתי נפרד מתפילת שליח הציבור.
- השו"ע פוסק כרמב"ם, וכך פוסקים עדות המזרח, ואילו הרמ"א והאשכנזים פוסקים כתרומת הדשן.
- ב. **הסרת התפילין ויציאה מבית הכנסת:** השו"ע פוסק שאין להסיר את התפילין ואין לצאת מבית הכנסת לפני קדושה דסדרא. הרמ"א מביא בשם המקובלים שיש לומר את שלושת הקדושות וארבעת הקדישים עם התפילין. השל"ה אומר שיש טעות בהעתיקה, והכוונה היא לשלושה קדישים (וקדיש יתום אינו כלול בזה) וארבע קדושות (ויש להוסיף את "ברכו" כאחת הקדושות). הנחת התפילין היא סימן להגדרת מסגרת התפילה – ארבעה קדושות ושלושה קדישים. אם כך, מצד אחד יש קשר בין הקדושות. מצד שני, הן שונות במהותן. בהרחבות מובאים דברי הרב סולוביצ'יק המציע הסבר למהלך שלושת הקדושות.

❖ **הרחבות – הסברו של הרב סולוביצ'יק למבנה שלושת הקדושות**

קדישי התפילה וקדיש יתום

כאמור, יש שלושה קדישים שהם חלק מהקנון של התפילה – קדיש שלפני ברכות קריאת שמע, קדיש שאחרי חזרת הש"ץ (או תחנון), וקדיש תתקבל. הרמ"א מתייחס לקדיש נוסף – הקדיש הנאמר אחרי תפילת עלינו לשבח. דבריו מבוססים על דברי המהרי"ל:

שו"ת מהרי"ל סימן סד

ומה שכתבת במקום שאין יתום אם יתבטל קדיש יתום, חלילה וחס, אלא לעולם [אחר] הדרשות והפסוקים חייבין להקדיש כמו שכתב המיימוני בהדיא אפילו קדיש דרבנן היו אומרים אלא שנתבטל דלא רגילי בהו אינשי, ומ"מ אינו חובה ותקנתא דרבנן כמו הני קדישי דתפלה דבמה מדליקין וכל הני גופייהו לאו תקנתא דרבנן נינהו אלא מנהג. והא ודאי פשיטא שאין להם לירא לאותן שהוריהן בחיים מלומר קדיש או להתפלל במוצאי שבתות, דאדרבה שפיר קעבדו וקורת רוח למתים בהארכת ברכו במוצאי שבת ... מיהו אם אביו ואמו מקפידין ישמע להם כמו שכתוב בתשב"ץ ושלוש הקטון הלוי.

מהמהרי"ל יוצא שאחרי אמירת פסוקים ודרשות יש לומר קדיש. ברם, הרמ"א מבחין בין פיטום הקטורת ושיר של יום, שאינם חלק מקנון התפילה, אלא נספחים אליה, לבין עלינו לשבח, שהוא חלק מקנון התפילה. לאור זאת, הרמ"א פוסק שתמיד יש לומר קדיש שאחרי עלינו, ואילו את הקדישים שאחרי שיר של יום ופיטום הקטורת אין הכרח לומר אם אין יתומים:

הגהת הרמ"א על שולחן ערוך אורח חיים סימן קלב סעיף ב

אומרים קדיש יתום אחר עלינו, ואפילו אין יתום צבית הכנסת יאמר אותו מי שאין לו אב ואם; ואפילו מי שיז לו אב ואם יוכל לאומרו, אם אין אביו ואמו מקפידין

מבואר (שלכל הפחות לפי הרמ"א) הקדיש הזה מחובר לקדישים של התפילה. הוא נקרא 'קדיש יתום' מחמת המנהג שהיתומים יאמרו אותו. נעמוד ונעמיק מעט בנושא זה.

כבר במדרשי התנאים מצאנו התייחסות לכך שהקדיש משפיע טוב לנשמת הוריו:

מחזור ויטרי סימן קמד ד"ה נמצא בספרים

מעשה בר' עקיבא שהיה מהלך בבית הקברות בדרך ופגע באדם אחד שהיה ערום ושחור כפחם והיה טעון משאוי גדול של קוצים על ראשו ... אמר לו מה זה ומה מעשיך. אמר לו אותו האיש מת. ובכל יום שולחים אותי לחטוב עצים. אמר לו בני מה היה מלאכתך בעולם שבאתה ממנו. אמר לו גבאי המכס הייתי. והייתי נושא פנים לעשירים והורג את העניים. אמר לו כלום שמעת מאותם הממונין עליך לפורענות איזו דבר שיש לו תקנה. אמר בבקשה ממך אל תעכביני שמה ירגזו עלי בעלי פורענות שאותו האיש אין לו תקנה. אלא שמעתי מהם דבר שלא היה יכול להיות. שאלמלא היה לו לעני זה בן שהוא עומד בקהל ואומר ברכו את ה' המבורך והם עונין אחריו. ויהא שמה רבה מברך מיד מתירין אותו מן הפורענות. ואותו האיש לא היה לו בן מעולם. והניח את אשתו מעוברת. ואיני יודע אם ילדה זכר. ואם ילדה זכר מי מלמדו תורה שאין לאותו האיש אוהב מעולם. מיד קיבל עליו ר' עקיבא לילך לחפש אם הוליד לו בן זכר כדי ללמדו תורה ויעמידנו לפני הציבור ... פתח את לבו ולמדו תורה. וקריאת שמע וברכת המזון. והעמידו לפני הקהל ואומר ברכו. והם ענו אחריו ברוך ה' המבורך. באותה שעה התירו אותו מן הפורענות

הראשונים מסבירים שאלו המקורות לאמירת הקדיש על ידי ילדי הנפטרים:

שו"ת הריב"ש סימן קטו

עוד כתבת ונהגו בספרד לומר קדיש דרבנן מי שמת אביו כל שנת אביו על ההוא מעשה שראהו לאביו שהיה נדון שהיה פחמי. אותה ההגדה ראיתיה באותה ארץ ואיני זוכרה, וגם מקומה יודיעני האדון לדעת דרכיה דרכי נועם ונתיבותיה שלום.

תשובה ההגדה ההיא אינה בגמרא שלנו, ואולי בספרי הרבות או בתנחומא. אבל מצאתי בספר אורחות חיים שחבר החכם רבי אהרן הכהן ז"ל וזה לשונו טעם תקנת הקדיש שאומר על אביו ועל אמו ... תקנו ז"ל לומר קדיש על מה שנמצא בהגדה פעם אחת פגע רבי פלוני במת אחד שהיה מקושש עצים ונושאן על כתפו. אמר לו בני למה לך, אמר לו רבי כה משפטי כל הימים להביא באש של גיהנם להיות נדון בה. אמר לו ואין מי שיוכל להצילך מן הצער, אמר לו אין מי שיצילני אם לא שיאמר בני קדיש או יפטיר בנביא לכבוד השם בעבורי, ואם יעשה כן ידעתי כי זכותו תעמוד אלי ויגן בעדי. ויבא רבי פלוני ויגד זה לבנו של מת ויעש ככל אשר אמר. לימים נגלה אל החכם הנזכר פעם אחרת ויאמר לו תנח דעתך שהנחת את דעתי. ועל זה פשט המנהג לומר בנו של מת קדיש בתרא כל י"ב חדש וגם להפטיר בנביא. ויש

מתפללין בכל מוצאי שבת תפלת ערבית, לפי שבאותה שעה חוזרין הפושעים לגיהנם ששבתו בשבת ואפשר שיגן עליהן זכות אותה תפלה וכן יהי רצון. עד כאן בספר הנזכר

הקדיש מיטיב לנפטר. אך היו שהזהירו שכוונת הקדיש תהיה לגדל ולשבח את שמו של הקב"ה, ולא שיחשוב על נשמת הנפטר:

צוואת רבי אליהו ריגלר (מודפס בהקדמה לספרו "יד אליהו")

בעת אמירת קדיש, ובעת התפלה, ובעת ברכו, ובעת תפלת מוצאי שבת, אף על פי שיש להדר אחרי זאת [בשנה הראשונה] עם כל זאת ח"ו מלחשוב מחשבת חוץ שיהיה נופל במחשבתו לעשות נחת רוח לנשמה של אחד ולהצילו מדינה של גיהנום וחיבוט הקבר, ח"ו מלצרף מחשבה זו בעת האמירה, ואף קודם האמירה והתפלה, כי בזה תפסידו את כל העמל והתפלה והקדושה ח"ו, כי הכלל אשר למעלה אינם סובלים שום כוונה זרה, כ"א הכל לשם שמים, ולהלל ולשבח ולפאר את הבורא בנפש חפצה ובשמחה גדולה יותר מכל הטובות שבעולם, על אשר זכיתם להיות בר ישראל ולעבוד את ה'

מצד שני, בתפילות ובלימוד אנו אומרים שאנו מתפללים לתועלת הנפטר. יתרה מזו, כאשר אומרים קדיש עבור אחרים, הפוסקים מורים לומר במפורשות שהקדיש נאמר עבורם:

כף החיים אורח חיים סימן נה ס"ק ל

מי שנפטר בלא זרע או שבנו קטן ושוכרים אחד שיאמר בעבורו קדיש – מהני אך צריך להיזהר זה השכיר שאומר קדיש על מי שלא הניח בן שיאמר בבוקר קודם תפילה שכל הקדישים שהוא אומר בזה היום תהיה לעילוי נשמת נר"נ של פלוני

הרעיון של קיום מצווה לתועלת מופיע כבר בברייתא:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ח עמוד א

האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העולם הבא - הרי זה צדיק גמור

מצד שני, למדנו שיש לקיים את המצוות שלא על מנת לקבל פרס:

משנה מסכת אבות פרק א משנה ג

אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק. הוא היה אומר: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם

תוספות מסכת עבודה זרה דף יט עמוד א

על מנת לקבל פרס – פירוש בתוהא אם לא תבא שאילתו, כמו שעושין עובדי כוכבים, אבל אם אינו תוהא, דמי להא ... דתניא סלע זה לצדקה על מנת שיחיה בני – הרי זה צדיק גמור

בעלי התוספות מבארים שאסור לקיים מצוות כדי לקבל את הפרס וכתנאי לכך. מותר לקיים את המצוות תוך ידיעה שקיום המצוות מיטיב לנר"נ (של החי ושל המת), והעושה כך הוא צדיק. אך איננו מתנים תנאים עם הקב"ה. איננו מבינים כיצד המצוות משפיעות, ואיננו יודעים את טיב השפעתן. עלינו לסמוך על הקב"ה שהן פועלות את מה שפועלות. אין רע בבקשה שהמצווה תשפיע שפע טוב, ואף שתשפיע שפע טוב לאדם מסוים. אך יש לזכור שזו איננה מטרת המצווה, חלילה. המצוות נועדו לשרת את הקב"ה, ודרכן הקב"ה משפיע עלינו טוב. הן לא קסם וכישוף, שהעושה אותן מקבל את מבוקשו.

❖ הרחבות – האם לימוד שלא לשמה נעשה סם המוות?

נשוב ונברר את הברייתא על הבן שאמר קדיש. הקב"ה שם אדם בעולם כדי להגדיל ולהאדיר את שמו הגדול. במקום זאת, אדם זה עשה הרבה רע בעולם. בשעה שבנו, אדם שאיש זה יצר, מניח את הכל ומכריז ששמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, הרי שמתוך מעשיו התגדל והשתבח שמו של הקב"ה. לכן דינו יכול להיות מושפע מכך.

לאור הבנה זו, יש לחדד את דברי בעלי התוספות עוד יותר ביחס לאמירת קדיש. אמנם לפני אמירת הקדיש האדם יכול לכוון שהקדיש, בסופו של הליך, ישפיע טוב על נשמת הנפטר. אך אסור שכוונה זו תהיה מטרת הקדיש. מטרת הקדיש היא להגדיל ולשבח את שמו של הקב"ה. אם אדם עושה זאת כראוי, מעשה זה ישפיע טוב על הוריו או כל אדם אחר שמתפלל עבורו. אך אם אדם מתכוון שאומר קדיש בשביל הנפטר בלבד, ולא בכדי להגדיל את שמו של הקב"ה, הרי שכלל לא קידש את שמו. ממילא זה לא מועיל לנפטר. יתירה מזו – זה גם פוגם בעצם הקדיש.

שימו לב איך הרב זוננפלד הופך את המשמעות:

שו"ת שלמת חיים יורה דעה סימן ע

האם טוב לומר בכל דבר טוב יהא לנשמות אב ואם, אולי איננו נחשב כל כך לשמה?
תשובה: בוודאי אין בזה קפידא, כיון שמצות התורה הקדושה לכבד אב ואם, והכל יעלה לנחת רוח לפניו יתברך, כי הוא צוה

הרב זוננפלד אומר שגם כוונה להועיל להוריו היא כוונה רצויה, שהרי מקיים בזה מצוות כיבוד אב ואם, שגם זו מצווה!

❖ הרחבות – תשובת במראה הבזק – קדיש על ידי אישה

רבנות – שו"ע סימן קט קכה קלב

לסיכום:

כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה

במסכת ברכות (דף כא ע"ב) חלקו ריב"ל ורב הונא בשאלה אם המאחר לתפילה מתעכב לאמירת קדושה עם הציבור, או לאמירת "מודים". הגמרא מביאה לימוד בשם רב אדא בר אהבה, "ונקדשתי בתוך בני ישראל" – מכאן למדים שאין אומרים דבר שבקדושה ללא מניין.

המשנה במסכת מגילה (פרק ד, ג) מביאה רשימת דברים שאין לאומרם ללא מניין.

הרא"ש אומר שלפי רב הונא היחיד יכול לומר את הקדושה לבדו. הוא מציין שהקדושה איננה מוזכרת מפורשות במשנה.

לעומת זאת, רש"י מבין שאין מחלוקת בין ריב"ל ורב הונא בשאלה אם יש לומר את הקדושה בציבור. נחלקו האחרונים בשיטתו. לסיכום השיטות:

ד. רא"ש – היחיד רשאי לומר קדושה לבדו.

ה. רש"י לפי מהר"ם בנעט – היחיד רשאי לומר קדושה כל אימת שהוא נמצא יחד עם הציבור.

ו. רש"י לפי הגרי"ד סולוביצ'יק – היחיד אומר קדושה גם בתפילה בציבור (כלומר, עת שהוא מתפלל את תפילת היחיד, אך יחד עם הציבור), ולא רק בתפילת הציבור (כלומר, לא רק במסגרת חזרת שליח הציבור, בו הציבור אומר את הפסוקים יחד).

אנו פוסקים להלכה כריב"ל.

בפתיחת הקדושה שליח הציבור קורא לציבור לקדש את הקב"ה כדרך שמקדישים אותו צבא מרום. מכיוון שכך, הרא"ש מדגיש (ובחידוד דברים של מחצית השקל והלבוש) שאין לציבור לומר את הקריאה הזו ("נקדש" או "נקדישך"), שהרי זהו תפקידו של שלוחם, לקרוא להם להתקבץ יחד ולומר את הפסוקים (כשם שבקדיש איננו מעלים על דעתנו שכל הציבור יאמר את הקדיש כולו). כדבריו פוסקים מחצית השקל והלבוש.

לעומת זאת, כאשר היחיד מתפלל במקביל עם שליח הציבור, ואומר עמו קדושה, הרי שאמירה זו היא בבחינת אמירתו של שליח הציבור. לפיכך פוסקים בעלי התוספות שעל היחיד לומר את הקדושה כולה, כדבריהם פוסקים הרי"ף ותר"י.

הרמב"ם מנסח שהמתפלל במקביל לשליח הציבור "עונה קדושה עם הציבור".

הכסף משנה מבין שהרמב"ם פוסק כדברי הרי"ף. אך מרכבת המשנה אומר שלא בכדי הרמב"ם אינו אומר שאומר קדושה עם שליח הציבור, אלא "עונה" קדושה עם הציבור. כלומר, אמנם בתפילתו הוא מצטרף לתפילת שליח הציבור, אך "אין היחיד אומר קדושה" אומר שרק שליח הציבור יכול לקרוא לציבור לומר עמו קדושה. היחיד מוכרח להצטרף לציבור ורק לענות על קדושה זו.

יש לציין שלאור ביאורו בדברי רש"י, הגרי"ד מבאר להיפך. הוא אומר שמהותית קדושה היא חלק מתפילת לחש, אך יש מניעה לאומרה בלחש. לכן אומר היחיד את הקדושה בתפילת לחש הנאמרת עם הציבור.

נשים לב שעלו כאן שלוש שיטות ביחס לאמירת הקדושה של היחיד המתפלל במקביל לשליח הציבור:

ה. בעלי התוספות: תפילת הלחש של היחיד הנאמרת במקביל לחזן איננה תפילת יחיד.

ט. רמב"ם לפי מרכבת המשנה: זו תפילת היחיד, לכן ניתן רק לענות על פסוקי הקדושה, אך לא לומר את נוסח הקדושה המלא.

שניהם מסכימים שעקרונית קדושה נאמרת בתפילת הציבור בלבד, וחלקו אם תפילת היחיד הנאמרת במקביל לשליח הציבור מוגדרת כתפילת הציבור.

י. רש"י לפי הרב סולוביצ'יק: מהותית קדושה היא חלק מתפילת לחש, אך יש מניעה לאומרה בלחש, ולכן היא יכולה להיאמר בתפילת הציבור, או בתפילת לחש הנאמרת במקביל לתפילת הציבור.

להלכה השו"ע פוסק שהציבור אינם אומרים "נקדש" או "נקדישך", אלא מצטרפים לשליח הציבור. אך אם מתפלל במקביל לשליח הציבור, אומר את נוסח הקדושה כולו.

הרמ"א אומר שלכתחילה נכון לא להתחיל את תפילת הלחש עם שליח הציבור. המגן אברהם אומר שהטעם לכך הוא מפני שלא נכון לערבב את קדושת הציבור באמצע תפילת לחש!

ביחידה הקודמת למדנו מחלוקת אם נכון להתחיל את תפילת הלחש עם שליח הציבור או לא. לפי הסברו של המגן אברהם, המחלוקת תלויה ביחס לדין אמירת קדושה עם שליח הציבור שלמדנו לעיל!

המגן אברהם ורע"א מפנים לדברי המקובלים, האומרים שנכון שכל הציבור יאמרו את כל הקדושה עם שליח הציבור. בשולחן ערוך הרב אומר הגר"ז:

יא. לכתחילה נכון שהחזן יאמר את הנוסח בלבד, והציבור יענה.

יב. אין איסור לומר את נוסח הקדושה בלחש עם החזן. משמע שעיקר הבעיה באמירת הנוסח היא אמירתה בקול – על הציבור לשמוע את החזן, לא זה את זה.

יג. בעצם יש שתי אפשרויות – או שהחזן יזמין את הציבור לענות, או שהציבור כולו יזמין את עצמו.

יד. על פי הקבלה ('מטעם הידוע להם') יש עניין לומר את נוסח הקדושה יחד עם שליח הציבור.

לאור זאת מדגישים הפוסקים את החשיבות של אמירת פסוקי הקדושה יחד עם הציבור, לא לפנייהם ולא אחריהם. ברם, הביאור הלכה נוטה לומר ששליח הציבור עצמו כן יאמר את פסוקי הקדושה אחרי הציבור, בכדי להוציא את אלו שעדיין עומדים בתפילה. החזן הוא שליח של הציבור להוציא כל יחיד ידי חובתו, כל אמירה הנאמרת באופן המוציאם ידי חובתם נחשבת אמירה עם הציבור.

הקדושות האחרות – יוצר וקדושה דסדרא

מצד אחד, ישנם הבדלים בין הקדושה הנאמרת בתפילת הלחש לבין הקדושות הנאמרות בברכת יוצר ובקדושה דסדרא. עמדנו על שניים:

א. **אמירת קדושת יוצר וקדושה דסדרא ביחיד:** הרמב"ם והרשב"א אומרים שאין לומר את הקדושות ביחידות, כשם שאין אומרים את קדושת חזרת הש"ץ ביחיד. הרא"ש פוסק שרק הקדושה שבתפילת לחש איננה נאמרת על ידי היחיד. הקדושות האחרות הן סיפור דברי המלאכים, ולא קיום של מצוות "ונקדשתי". נראה שגם הרמב"ם חזר בו לאור המנהג. למעשה השו"ע מתיר לומר ביחיד, אך כאשר נאמר עם הציבור, עדיף שכל הציבור יענו על הפסוקים יחד, כפי שפוסקים האחרונים, וכך גם נהוג.

ב. **אמירת קדושת יוצר וקדושה דסדרא באמצע תפילת לחש:** המתפלל במקביל לתפילת שליח הציבור אומר את הקדושה יחד עמו, אך אינו עונה על קדושה אחרת. הרשב"א אומר שתי סיבות לכך: א. הקדושות שונות. ב. ההיתר של היחיד לומר את הקדושה יחד עם הציבור נובע מהצטרפותו לתפילת שליח הציבור, דבר שאינו קיים במקרה זה. נפקא מינה בין הטעמים היא באמירת קדושה של מוסף בזמן שהיחיד מתפלל שחרית. ואכן מצאנו מחלוקת בכך – לפי השולחן ערוך אין לאומרה, לפי הרמ"א אפשר.

מצד שני, ישנם קשרים בין הקדושות:

א. **אמירת קדושה דסדרא וקדיש תתקבל כאשר התמעט המניין:** בירושלמי (מגילה ד, ד) נאמר שאם הלכו מקצת הציבור, וכבר אין מניין, ממשיכים ומסיימים את מה שהתחילו, גם אם מדובר בדברים שאינם נאמרים ללא מניין. הרמב"ם אומר שהמשמעות היא שאם התחילו את ברכות קריאת שמע, ממשיכים, ואם התחילו את חזרת הש"ץ, מסיימים אותה, אך לא אומרים את הקדישים והקדושות הבאות. תרומת הדשן חולק ואומר שהקדיש וקדושה דסדרא הם סיומה של תפילת לחש, ועל כן יכולים לאומרה. חציבור נוסף בין אלה מובא בתשובה אחרת של תרומת הדשן, שם הוא אומר ששליח הציבור פוסע את הפסיעות של סוף התפילה בסוף קדיש תתקבל, מכיוון שהקדיש וקדושה דסדרא הם חלק בלתי נפרד מתפילת שליח הציבור.

השו"ע פוסק כרמב"ם, וכך פוסקים עדות המזרח, ואילו הרמ"א והאשכנזים פוסקים כתרומת הדשן.

ב. **הסרת התפילין ויציא מבית הכנסת:** השו"ע פוסק שאין להסיר את התפילין ואין לצאת מבית הכנסת לפני קדושה דסדרא. הרמ"א מביא בשם המקובלים שיש לומר את שלושת הקדושות וארבעת הקדישים עם התפילין. השל"ה אומר שיש טעות בהעתקה, והכוונה היא לשלושה קדישים (וקדיש יתום אינו כלול בזה) וארבע קדושות (ויש להוסיף את "ברכו" כאחת הקדושות). הנחת התפילין היא סימן להגדרת מסגרת התפילה – ארבעה קדושות ושלושה קדישים.

אם כך, מצד אחד יש קשר בין הקדושות. מצד שני, הן שונות במהותן. בהרחבות מובאים דברי הרב סולוביצ'יק המציע הסבר למהלך שלושת הקדושות.

קדישי התפילה וקדיש יתום

הרמ"א מבחין בין שלושה סוגי קדישים:

- א. קדישים הנאמרים על ידי שליח הציבור בתפילה (לפני ברכות קריאת שמע, חצי קדיש בין חזרת הש"ץ לבין קדושה דסדרא, קדיש תתקבל).
- ב. קדיש אחרי עלינו לשבח, אותם נותנים ליתומים, אך אם אין יתומים אומר אותו שליח הציבור.
- ג. הקדיש הנאמר אחרי פיטום הקטורת ושיר של יום, הנאמרים על ידי היתומים.

הרעיון שהקדיש מועיל לנשמת הנפטר מופיע בקבלות ממדרשי תנאים (ראינו אותם מתוך מחזרו ויטרי ארחות חיים ועוד). ברם, ביד אליהו מדגיש שבעת אמירת הקדיש יש לכוון להלל ולשבח את הקב"ה, ולא לערב בכך כוונה שהקדיש יועיל לנפטר. מצד שני, פוסקים רבים אומרים שיש לציין שהקדיש נאמר בכדי להעלות את נשמת הנפטר. כך מובא, לדוגמא, בכף החיים. שורש הדיון מתחיל מהיחס בין הברייתא (מבאת במסכת פסחים דף ח ע"א ועוד) שאדם הנותן צדקה כדי שיחיה בנו, פעולה זו נחשבת למצווה גמורה. מצד שני, המשנה בפרקי אבות (פרק א, ג) אומרת שיש להיות כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס.

בעלי התוספות (מסכת עבודה זרה דף יט ע"א) מבארים שמותר ואף ראוי לקיים מצוות תוך כוונה שקיום המצוות ייטיב לחיינו, ובלבד שלא יהיה מותנה בכך. שלא יתהה על הראשונות במידה ולא יקבל את מבוקשו. הרב זוננפלד מוסיף פן חיובי לכוונה להועיל להוריו בעזרת הקדיש – יש בזה קיום מצוות כיבוד הורים!

בסדרה זו אנו לומדים על תפילת הציבור. לאחר שלמדנו את יסודות החובה וצירוף הציבור, למדנו על תפילת הציבור, חזרת שליח הציבור, קדיש וקדושה. ביחידה הבאה נלמד על ברכת כהנים, ואחריה על קריאת התורה בציבור.